

Вовк П. В., кандидат юридичних наук,
Голова Окружного адміністративного суду міста Києва
[orsid.org/0000-0002-8187-1849](https://orcid.org/0000-0002-8187-1849)

ЦІННІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Статтю присвячено дослідженню трансформації сприйняття процесуальної форми як правової цінності. Встановлено, що роль адміністративної процесуальної форми як відображення відносини між особою та державою у сфері адміністративного судочинства, обумовлює виокремлення її сенсу та цінності як такої, і насамперед знаходить свій вираз у соціальній затребуваності адміністративного судочинства, що здійснюється у формі, спрямованій на вирішення його завдань, зокрема, захист прав і законних інтересів його учасників, інтересів суспільства та держави.

Зроблено висновок, що процесуальна форма відображає гносеологічні і психологічні закономірності її досягнення правозастосовної практики, втілює напрацьовані наукою і практикою найбільш ефективні засоби вирішення завдань адміністративного судочинства, що обумовлено її призначенням щодо забезпечення оптимальних умов здійснення судочинства. Акцентовано увагу на тому, що слідування встановленій формі адміністративного судочинства вже є специфічною цінністю для людини. Дієвість сучасної адміністративної процесуальної форми – це питання її ціннісного обґрунтування, актуальності для кожного суб'єкта. Встановлено, що саме цінність, а не призначення, процесуальної форми адміністративного судочинства полягає в тому, що вона є квінтесенцією гармонізації та запровадження європейського досвіду та стандартів в галузі захисту права та свобод від свавілля з боку держави.

Ключові слова: аксіосфера, правові цінності, процесуальна форма адміністративного судочинства, процесуальна форма, цінності, цінність адміністративної процесуальної форми.

P. V. Vovk. The value of the procedural form in administrative jurisdiction: conceptual basis

Currently, the procedural form reflects the relationship between a person and the state in the field of administrative proceedings. This conditions the identification of its meaning and value as such, and first of all finds its expression in the social demand for administrative justice, which is carried out in a form aimed at solving its tasks, in particular, protecting the rights and legitimate interests of its participants, the interests of society and the state. At the same time, it should be noted that only those procedural means that are consistent with the rights, freedoms and legitimate interests of a person are allowed to solve these tasks.

It was concluded that, firstly, the procedural form reflects epistemological and psychological regularities and achievements of law enforcement practice, embodies the most effective means of solving the tasks of administrative proceedings developed by science and practice, which is due to its purpose of ensuring optimal conditions for the implementation of judicial proceedings. Values are deep determinants of human behavior. Following the established form of administrative proceedings is already a value for a person: I must obey the established procedure (process), because it is valuable to me. Thus, the effectiveness of the modern administrative procedural form is a question of its value justification, relevance for each subject. It is interesting that within the framework of communicative philosophy, the interpretation of value as significance, i.e., the result of an assessment, is determined by the term "meaning". Secondly, the value, not the purpose, of the procedural form of administrative proceedings is that it is the quintessence of harmonization and introduction of European experience and standards in the field of protection of rights and freedoms from arbitrariness on the part of the state.

Thus, the administrative procedural form is a complex phenomenon that has its own value – value in itself. The value of the procedural form of administrative proceedings is expressed in the following postulates. First, as the structure of the entire administrative process as a whole and its individual stages, fixed by administrative procedural law, the administrative procedural form contains guarantees of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of persons participating in the case. Secondly, as a theoretical abstract-legal category, the administrative procedural form ensures the unity of the theoretical assets of science and the practical application of the norms of administrative judicial law (judicial practice), which creates the necessary conditions for the realization of the principle of equality of all before the law and the court. Thirdly, the administrative procedural form, as a legally defined procedure for conducting procedural actions in administrative proceedings, their appropriate registration in procedural documents, ensures the regime of legality in the process, creates conditions for reliable conclusions in the case. In addition, the value of the procedural form lies in the fact that the level of observance of the procedural form in administrative judicial activity depends on the implementation of guarantees of establishing the truth, guarantees of the legality of the judicial process, guarantees of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of the participants in the judicial process, and the validity of all decisions (decisions), which are accepted by the court.

Key words: axiosphere, legal values, procedural form of administrative proceedings, procedural form, values, value of administrative procedural form.

Постановка проблеми. Сучасними тенденціями адміністративного судочинства України є спрощення, уніфікація та диференціація процесуальної форми. Так дійсно, не можна ігнорувати той факт, що правові відносини постійно змінюються, удосконалюються та ускладнюються. Це викликано, насамперед, мінливістю соціальних умов та потреб сучасного суспільства. Така ситуація зумовлює динамізм адміністративного судового процесу, що призводить до постійного діалектичного розвитку, адже якщо процесуальна форма залишатиметься незмінною, то з часом вона втратить свою цінність, перестане виконувати ту функцію, що виражає її сенс та зміст, – забезпечення ефективності адміністративного судочинства. Мінливість адміністративної процесуальної форми як здатність набувати нові риси та властивості під впливом ускладнення адміністративних правовідносин включає кілька бінарних (на перший погляд антагоністичних) напрямків, таких як спрощення і ускладнення, уніфікація і диференціація та ін. Спрощення націлене на ліквідацію історично віджилих, практично невиправданих інститутів, процесуальних дій з матерії адміністративного процесуального права, а також розробку додаткових та альтернативних способів врегулювання та вирішення спорів у адміністративному судочинстві. Ускладнення, на противагу спрощенню, імплементує додаткові механізми адміністративного процесуального законодавства, що є необхідними розгляду конкретних категорій справ, підвищення гарантій ефективності адміністративного судочинства у захисті прав, свобод та законних інтересів громадян. Уніфікація покликана запропонувати та запровадити універсальні, культурно-нейтральні, єдині механізми захисту прав у необмеженому колі справ. Диференціація ж у загальному вигляді забезпечує структурований, індивідуальний підхід до розгляду конкретних категорій справ.

Проте все це стає неможливим та безглуздим за умови не чіткого розуміння цінності власне ординарної форми адміністративного судочинства. Як ми можемо щось змінювати, покращувати, ускладнювати, спрощувати, не маючи концептуальних уявлень, глибинних переконань та базисного підґрунтя. Саме аксіологічний (ціннісний) підхід до розуміння адміністративної процесуальної форми надасть нам таку можливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесуальній формі як в теорії юридичного процесу, так і в галузевих науках приділялася увага у різні часи. Ця правова категорія мала науковий інтерес для багатьох відомих вчених-процесуалістів. На монографічному рівні сучасні дослідження проведено в межах кримінальної процесуальної, цивільно-процесуальної, господарсько-процесуальної науки. Окремі наукові публікації торкаються питань формалізації і адміністративного процесу (В. Базов [1], А. Бітов [3], О. Розум [15]). Також у 2014 р. захищено дисертаційну роботу, присвячену письмовому провадженню [14] як диференційованій процесуальній формі. Диференціації процесуальної форми в адміністративному судочинстві присвячено авторську працю [18]. Серед монографічних здобутків останніх років, в яких розглядаються, зокрема й питання розвитку адміністративного судочинства в історичній ретроспективі, слід згадати роботи І.О. Богомазової [4], І.А. Качура [10], О.І. Корчинського [11]. Особливий інтерес представляє публікація О.І. Миколенка, присвячена визначенню етапів історичного розвитку наукової думки щодо процесуальної форми в адміністративному судочинстві, а також розумінню даної категорії в сучасній доктрині адміністративного права і процесу [12]. Однак ціннісний аспект процесуальної форми адміністративного судочинства – не став предметом наукових пошуків серед науковців.

Мета статті – встановлення ціннісних характеристик процесуальної форми адміністративного судочинства. Досягнення поставленої мети є можливим за умови виконання таких завдань: проаналізувати категорії «цінність», «правова цінність» у контексті взаємозв'язку з базовою категорією адміністративного судочинства «процесуальна форма»; визначити ціннісні характеристики сучасної адміністративної процесуальної форми та їх значення для подальшої уніфікації, диференціації, спрощення адміністративної процесуальної форми.

Виклад основного матеріалу. Саме слово «цінність» знайшло своє відображення у двох два основних значеннях: соціолого-психологічному та ідейному. Перше значення (наукове) пов'язане з мотивацією, а саме, цінність постає як єдність двох форм мотивації – установки як стійкого очікування (передчуття) і орієнтації як стратегічної мотивації (схильності). Друге значення (філософське) пов'язане із зазначенням на форму духовності: цінність – духовний фон життя людини, продукт глибокого і тривалого переживання людиною своєї реальності. Перше значення – похідне, інструментальне, непряме, друге – основне, що виражає природу феномену цінності.

Етимологічно слово «цінність» походить від латинського слова «*valorem*», що в перекладі означає «бути важливим» або «бути гідним». Це поняття надає чуттєву характеристику, яку особа надає ідеям, почуттям, діям і досвіду. Цінності – це оцінні категорії, які використовуються людьми для визначення того, що є правильним, а що – ні, що бажано, а що – небажано. Категорія «цінність», як одне із визначальних у сучасній суспільній думці, вживається для позначення явищ та об'єктів, їхніх особливостей, а також абстрактних ідей, які є еталоном, критерієм належного, втіленням суспільних ідеалів. «Цінність» є невід'ємним атрибутом людської свідомості, оскільки служить основою для судження, вибору та дії (недіяльності). Це дає підстави вважати, що поняття «цінність» може стосуватися інтересів, задоволень, симпатій, уподобань, обов'язків, моральних зобов'язань, бажань, потреб, потягів і багатьох інших способів вибіркової орієнтації [8, с. 32]. У цінності вбачається глибинний сенс свободи, справедливості та взагалі всього, що ми зазвичай відносимо до соціально-духовних цінностей. Іншими словами, їх ціннісне вираження є одностороннім і в цьому сенсі

також суб'єктивне. У такому односторонньому відношенні та вираженні полягає механізм ціннісної опозиції усім цим «цінностям» (свобода, справедливість, благо, рівність завжди недостатні, неповні, відносні й «намагаються вислизнути» з реальності). Цінність є те, що обмежує свободу, справедливість їх нереальністю, відокремлює від реальності, але не в ідеалі, а в суверенність самої людини [5, с. 23].

Загалом, термін «цінність» зустрічається у літературі в трьох основних значеннях: 1) цінність – це те, чого варта річ; 2) цінність – це цінна (а) річ або (б) властивість (якість) чогось, чому приписується цінність; 3) цінність – це ідея, яка змушує нас розглядати ці об'єкти, якості або події як цінні. Саме в третьому значенні «цінність» є одним із об'єктів дослідження філософської науки, а, якщо більш точно, то такого її розділу, як аксіологія. Аксіологія вивчає та аналізує природу цінностей, їхнє походження й розвиток, зміну ціннісних орієнтацій, їх вплив на життя людини і суспільства [16, с. 6]; з'ясовує якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси і бажання людей [17, с. 14].

В контексті нашого дослідження нас цікавить саме філософський підхід до розуміння цінностей, адже саме він передбачає розуміння поняття цінності через відносини суб'єкта до тих чи інших явищ і речей. Суб'єкт-об'єктні відносини нерідко ведуть до ототожнення цінності явища та його значущості для суб'єкта. Проте це різні характеристики, особливо що стосується форми адміністративного судочинства: «якщо значущість передбачає здатність явищ і предметів, мати як позитивні, так і негативні якості, то цінність володіє лише позитивною стороною» [13, с. 143-144].

Тенденція наділення поняття «цінність» певним сенсом розвивалася від етичного й естетичного змістового навантаження цього поняття – до онтологічного, гносеологічного, методологічного та інструментального. Сьогодні в основі проблематики визначення змісту цінностей лежить величезна кількість об'єктивних обґрунтувань існування конкретних цінностей, обтяжені їх суб'єктивним сприйняттям. Цінності, тією чи іншою мірою, є одним із елементів системи суспільства, виступають рушійною силою культурологічного процесу, тією силою, яку юристи представляють у вигляді правової цінності, що містить в собі норми права [8, с. 33]. Підтримаємо думку О.О. Бандури, що цінності – взагалі не предмет пізнання, а лише засіб формування позиції, об'єкт рефлексії, прийняття [2, с. 113]. Пізнання стосується тільки їх відображень (що нагадує платонівські ідеї). Філософствування є здатність міркування про цінності не як про елементи реальності, а як про фундаментальні передумови людського буття, вони – припущення, принципові допущення, умови, за яких тільки й можна говорити про підстави суспільних (у тому числі й правових) вимог.

В межах цього дослідження не можна оминати увагою концепт «правові цінності». Так, привертає увагу багатогранність аспектів цього поняття: а) як власне правові феномени, що визначають зміст, мету й сутність права, лежать в його основі і є засобами досягнення і пояснення правової реальності; б) як типові соціальні вподобання, що одержують офіційне нормативне визнання і захист; в) як досягнення регулятивної культури, котрі виражають позитивний потенціал права, його вклад у забезпечення соціального регулювання, що відповідає потребам соціального прогресу; г) як пережиті людьми і визначені культурою форми позитивного ставлення до правової системи суспільства, які обумовлюють вибір поведінки, що відповідає цій системі, а також юридичну оцінку подій; д) як вироблені правовою свідомістю та наявні у ній узагальнені уявлення про досконалість у різних сферах правової дійсності [7, с. 94].

Так дійсно, цінності можна розуміти як цінності-цілі – загальнозначущі блага (життя, справедливість, свобода), які є умовою та змістом буття людини, а можна як цінності-засоби – цінністю наділені й самі механізми, принципи, інститути, завдяки яким захищаються та реалізуються перші. Виходячи з цього, адміністративна процесуальна форма має власну цінність як сама, виходячи з її правової природи, призначення та завдань. Осмислення цінності як взірця, ідеалу є засадою оцінки суб'єктом об'єкта пізнання, а відтак дає змогу виокремити у системі цінностей «етичні цінності», «культурні цінності», «правові цінності» тощо. Погодимось, що багато зі суб'єктивних цінностей людини є правовими, що надає їм загальнообов'язкового характеру, змінюючи із абстрактних, моральних побажань на реальність. В основу права закладено такі абсолютні цінності, як: збереження життя, захист власності, гарантування безпеки, отримання знань [19, 146].

У свою чергу, система цінностей отримала назву аксіосфера. Під аксіосферою у філософській літературі розуміють явище, яке характеризує сутнісні риси аксіологічного простору, його структурну неоднорідність, внутрішню різноманітність та ієрархію, компонентні складові якої перебувають у взаємодії та єдності. Поряд з цим аксіосфера – це вся сфера ціннісного ставлення людини до світу, яка включає як мінімум два компоненти: по-перше, світ цінностей, по-друге, суб'єктивну реальність ціннісного бачення світу цінностей як ціннісних уявлень, оцінок, ідеалів, канонів, образів [Цит. за 7, с. 83]. Аксіосфера охоплює цінності насамперед у їхньому системному бутті, підкреслює структурно-онтологічний аспект ціннісних відносин і фактів. Але аксіосфера включає і суб'єктивний світ ціннісних уявлень, оцінок і всіх різноманітних проявів ціннісної свідомості.

Поняття «аксіосфера» передбачає єдність ціннісних явищ, структурний зв'язок між ними. Аксіосфера покликана також відокремлювати ціннісні явища від нецінності. Водночас це поняття не передбачає повну автономізацію цінностей. Воно дозволяє визначати комунікативні властивості сфери цінностей з іншими сферами буття та свідомості, особливо зі сферою культури. У цьому контексті цінність як онтологічна основа аксіосфери – це специфічна реальність, у якій символічно існують форми буття людини, соціуму та культури [20].

Проте, як зазначає А. А. Івакін, поняття «аксіосфера» з появою його у філософській літературі знало стрімкої інфляції, що виявилось у формуванні та обґрунтуванні величезної кількості аксіосфер: аксіосфера культури, аксіосфера особистості, аксіосфера сучасного вчителя, аксіосфера гендера. На думку філософа, такий підхід дроблення сутностей нівелює саме поняття «аксіосфера», оскільки спрямовує на вивчення виключно різноманіття проявів цінностей людського буття, минаючи питання про їхню системну єдність [9]. Варто підтримати вище сказане та погодитися з думкою К.В. Горобця, що аксіосфера охоплює цінності насамперед у їхньому об'єктивному бутті, наголошує на онтологічному аспекті цінностей [7, с. 128]

На наше переконання сутнісний взаємозв'язок між правом, а у нашому випадку правовими цінностями та мораллю (ціннісними орієнтирами взагалі) вбачається в існуванні процесуальної форми судочинства взагалі, та адміністративного судочинства зокрема, у її постійному розвитку та вдосконаленні. Окрім того обов'язковою ознакою правосуддя є особлива процесуальна форма, що дозволяє забезпечити реальний захист прав громадян і організацій, залучених до судового процесу, і мінімізувати можливості свавілля з боку як будь-яких зовнішніх по відношенню до процесу осіб, так і його учасників, в тому числі самого суду, шляхом детальної регламентації порядку розгляду і вирішення судових справ, провадження окремих процесуальних дій і певною мірою послідовності їх здійснення, а також вичерпної регламентації процесуальних прав і обов'язків кожного з суб'єктів складних і багатогранних процесуальних відносин у адміністративному судочинстві. У цьому зв'язку, вважаємо, що процесуальну форму судочинства слід розуміти як правову категорію процесуального права, теоретичну абстрактну конструкцію. В адміністративному судочинстві вона передбачає нормативно-правову закріпленість процедур його здійснення (виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень) та умов (об'єктивних і суб'єктивних), що сприяють дотриманню цих процедур і вирішенню його завдань.

На теперішній час процесуальні форми відображає відносини між особою та державою у сфері адміністративного судочинства. Це обумовлює виокремлення її сенсу та цінності як такої, і насамперед знаходить свій вираз у соціальній затребуваності адміністративного судочинства, що здійснюється у формі, спрямованій на вирішення його завдань. При цьому необхідно відзначити, що для вирішення цих завдань допускаються лише ті процесуальні засоби, які узгоджуються з правами, свободами та законними інтересами особи.

Адміністративна процесуальна форма виступає необхідним правовим інструментом вирішення завдань адміністративного судочинства, закріплених у ст. 2 КАС України. Тобто призначенням процесуальної форми адміністративного судочинства є вирішення завдань адміністративного судочинства, а саме: захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Тож, по-перше, процесуальна форма відображає гносеологічні і психологічні закономірності й досягнення правозастосовної практики, втілює напрацьовані наукою і практикою найбільш ефективні засоби вирішення завдань адміністративного судочинства, що обумовлено її призначенням щодо забезпечення оптимальних умов здійснення судочинства. Цінності є глибинними детермінантами поведінки людини. У психологічній науці існує постулат, згідно з яким цінності та ціннісні орієнтації визначають мотивацію людських учинків. Саме цінності та ціннісні орієнтири зумовлюють інтенції людської свідомості і характер людського мислення, забезпечують актуалізацію потреб, визначають їх ієрархію та зумовлюють способи їх задоволення. Отже, діяльність завжди регулюється певними цінностями: під впливом цінностей формується ціль діяльності – ідеальний образ її кінцевого результату. Проте якщо ціль визначає, що має бути отримано в процесі діяльності, то цінності диктують мотив діяльності, її глибинну (нерідко неусвідомлену) рушійну силу, відповідаючи на питання: «Для чого прагнути до досягнення цієї цілі?» й акумулюючи тим самим необхідну енергію для діяльності [6]. Якщо означену тезу застосувати до процесуальної форми адміністративного судочинства, то можна прийти до висновку, що слідування встановленій формі адміністративного судочинства вже є цінністю для людини: я повинен підкорятися встановленому порядку дій (процесу), бо він є цінним для мене. Таким чином, дівість сучасної адміністративної процесуальної форми – це питання її ціннісного обґрунтування, актуальності для кожного суб'єкта. Цікаво, що в межах комунікативної філософії тлумачення цінності як значимості, тобто результату оцінки, визначається вже через термін «сенс».

По-друге, саме цінність, не призначення, процесуальної форми адміністративного судочинства полягає в тому, що вона є квінтесенцією гармонізації та запровадження європейського досвіду та стандартів в галузі захисту права та свобод від свавілля з боку держави.

Окрім того цінність процесуальної форми можна окреслити як єдність теоретичних надбань науки та практичного застосування норм адміністративного судового права (судової практики), що створює необхідні умови для реалізації засади рівності всіх перед законом і судом.

Висновки. Адміністративна процесуальна форма постійно розвивається та вдосконалюється, одним з таких шляхів розвитку є її диференціація, під якою слід розуміти етапний, послідовний, діалектичний розвиток адміністративної процесуальної форми, обумовлений юридико-фактологічною стороною розглядуваних адміністративних справ, що проявляється в якісно-кількісному розподілі та деталізації елементів адміністративної процесуальної форми, і навіть їхнє подальше нормативне закріплення.

Таким чином, адміністративна процесуальна форма є складним явищем, що має власну цінність – цінність-в-собі. Цінність процесуальної форми адміністративного судочинства виражається в таких постулатах. По-перше, як закріплена адміністративним процесуальним правом структура всього адміністративного процесу в цілому та окремих його стадій, адміністративна процесуальна форма містить гарантії захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, що беруть участь у справі. По-друге, як теоретична абстрактно-правова категорія, адміністративна процесуальна форма, забезпечує єдність теоретичних надбань науки та практичного застосування норм адміністративного судового права (судової практики), що створює необхідні умови для реалізації засади рівності всіх перед законом і судом. По-третє, адміністративна процесуальна форма як визначений законом порядок проведення процесуальних дій у адміністративному судочинстві, їх відповідне оформлення у процесуальних документах, забезпечує режим законності у процесі, створює умови для достовірних висновків у справі. Окрім того, цінність процесуальної форми полягає в тому, що від рівня дотримання процесуальної форми в адміністративній судовій діяльності залежить реалізація гарантій встановлення істини, гарантій законності судового процесу, гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників судового процесу, та обґрунтованості всіх рішень (ухвал), які приймаються судом.

Список використаних джерел:

1. Базов В. Форми провадження в адміністративному судочинстві: питання визначення та класифікації. *Право України*. 2012. № 1/2. С. 353–361.
2. Бандура О.О. Деякі аспекти взаємного зв'язку цінностей та істини у праві. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 111–115.
3. Бітов А.І. Характеристика процесуальної форми адміністративного судочинства [Електронний ресурс]. URL: www.archive.nbuv.gov.ua
4. Богомазова І.О. Підсудність справ адміністративним судам: теоретико-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
5. Большакова О.В. Аксиосфера правової свідомості як форми суспільної свідомості. *Перспективи*. 2012. № 53. С. 20-24
6. Гладкий С.О. Правові цінності як практична проблема правового життя українського суспільства. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/9729/1/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%A1.%D0%9E..pdf>
7. Горобець К.В. Аксиосфера права: філософський і юридический дискурс. Монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 218 с.
8. Громовий Я.С. Правова цінність як загальнотеоретична категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2019. Вип. 59. Том. С. 30-34
9. Громовий Я.С. Правова цінність як загальнотеоретична категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2019. Вип. 59. Том. С. 30-34
10. Ивакин А.А. Право человека на ноосферу как основополагающая идея аксиосферы права. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50593176.pdf#page=24>
11. Качур І.А. Інститут адміністративної справи в адміністративному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 225 с.
12. Корчинський О.І. Правові засади організації адміністративного судочинства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2018. 185 с. URL: <http://lp.edu.ua/sites/default/files/dissertation/2019/12191>.
13. Миколенко О.І. Процесуальна форма в адміністративному судочинстві та проблеми законотворчості в Україні. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 50–57.
14. Михайлов С.В. Понятие и сущность правовых ценностей. *Юридическое науки*. 2010. № 3. С. 8–14
15. Роженько Д.В. Письмове провадження в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07 / Д. В. Роженько. Запоріжжя : ДВНЗ «Запорізький нац. ун-т», 2014. 18 с
16. Розум О.І. Теоретичні проблеми площини визначення поняття адміністративнопроцесуальної форми [Електронний ресурс]. URL: <http://law.nau.edu.ua>
17. Словник-довідник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Філософія» (для студентів денної, заочної та дистанційної форм навчання усіх напрямів підготовки) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова; уклад. : Н.В. Козирева. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 69 с.
18. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; ред. кол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ. Абрис, 2002. VI. 742 с
19. Черникова А.О. Диференціація процесуальної форми адміністративного судочинства України : дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.07. Київ, 2016. 220 с.
20. Чернописька В. Проблема дефініції «правових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: «Юридичні науки»* 2020. Т. 7. № 1. С. 143-148
21. Stolovich L. On the Concept of 'Axiosphere' [Electronic resource]. Leonid Stolovich. Mode of access : URL: <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Valu/ValuStol>